

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.48(075)

Ганський В.О.*викладач кафедри економічної теорії
Полоцького державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена вивченню міжнародного досвіду з побудови регіональних систем регулювання ринку туристичних послуг. Аналізуються багатосторонні міжнародні угоди про співробітництво в галузі туризму. Розглядається інституціональне середовище ринку туристичних послуг в різних регіонах світу.

Ключові слова: туризм, ринок туристичних послуг, регулювання міжнародного туризму, регіональні договори з питань туристичної діяльності.

Ганский В.А. ОСОБЕННОСТИ РЕГИОНАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Статья посвящена изучению международного опыта по построению региональных систем регулирования рынка туристических услуг. Анализируются многосторонние международные соглашения о сотрудничестве в области туризма. Рассматривается институциональная среда рынка туристических услуг в различных регионах мира.

Ключевые слова: туризм, рынок туристических услуг, регулирование международного туризма, региональные договоры по вопросам туристической деятельности.

Ganski V.O. PECULIARITIES OF REGIONAL REGULATION OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES IN THE EMERGING GLOBAL TOURIST SPACE

The article is devoted to the study of international experience in building regional systems of regulation of the market of tourist services. Analysed multilateral international agreements on cooperation in tourism. Discusses the institutional environment of the market of tourist services in different regions of the world.

Keywords: tourism, market of tourist services, the regulation of international tourism, regional agreements on tourist activity.

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що міжнародні туристичні ринки формуються, головним чином, на регіональній основі в силу географічного та кліматичного чинників, в силу схожості культурних традицій, це впливає і на міжнародну систему регулювання і координації міжнародних туристичних зв'язків. Найбільш активно багатостороннє міжнародне туристичне співробітництво розвивається на регіональному рівні. Однак ступінь розвитку туристичних зв'язків, рівень економічної інтеграції зумовлюють різний характер міжнародно-правового регулювання, форм організації міжнародних відносин держав різних регіонів, що обумовлює необхідність комплексного, всебічного і систематичного вивчення різних варіантів регулювання туристичних ринків на регіональному рівні для визначення оптимальних стратегічних орієнтирів міжнародного співробітництва в даній області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовний аналіз літературних джерел на різних мовах показав, що на сьогодні існує досить велика кількість фахівців, які у своїх дослідженнях торкалися питання розвитку міжнародного співробітництва в сфері туризму, ролі міжнародних організацій у розвитку туризму, міжнародно-правового регулювання туристичної діяльності, питань сталого розвитку туризму в регіоні. Серед таких дослідників слід виділити Ч.Г. Багірова, Л.М. Гайдукевича, С.Є. Корнеєва, Ч.К. Шульгу та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження різних регіональних варіантів регулювання міжна-

родної торгівлі туристичними послугами та функціонування ринку туристичних послуг для вироблення оптимальних форм міжнародного регіонального співробітництва з питань туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. По колу регульованих питань регіональні договори умовно можна поділити на договори загального характеру і договори зі спеціальних питань міжнародної туристичної діяльності. Договори загального характеру можуть мати різне найменування, але вони схожі тим, що встановлюють основні напрямки та форми співпраці виключно у сфері міжнародної туристичної діяльності. Їх положення отримують конкретизацію у планах і програмах співробітництва країн регіону.

14 вересня 1998 р. в Республіці Маврикій на саміті Співтовариства розвитку Півдня Африки (САДК) усіма державами-членами, крім Республіки Анголи, було підписано Протокол про розвиток туризму, хоча ратифікували його лише шість держав. Цілі Протоколу сформульовані надзвичайно широко: використовувати туризм як засіб досягнення сталого соціального та економічного розвитку через повну реалізацію його потенціалу для регіону; просувати регіон як єдине, але різноманітне місце туристичного призначення; гарантувати рівноправний і збалансований розвиток туристичної індустрії в регіоні та ін. [5, с. 130-133]. Держави зобов'язалися дотримуватися ряду принципів, суть яких можна звести до наступного: співпраця з приватним сектором, забез-

печення сталого розвитку, залучення різних категорій населення. До механізму забезпечення виконання положень Протоколу підключені не тільки органи САДК, але і Регіональна туристична організація Південної Африки, міжнародні міжурядові організації, створені державами-членами САДК. Центральне місце займає розділ, де містяться основні зобов'язання держав у сферах: полегшення поїздок; туристичну освіту; маркетинг; наукові дослідження і статистика; якість туристичних послуг; транспорт; екологічно-стійкий туризм; інвестиційний розвиток.

Першим договором з туризму держав-членів Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) стала Угода міністрів щодо співробітництва АСЕАН в галузі туризму від 10 січня 1998 р. Цілі та напрямки співробітництва позначені досить типово для регіональних угод: просування регіону як єдиного місця туристичного призначення; розвиток співробітництва; забезпечення координації та контролю за виконанням проектів і програм співробітництва та ін. Однак, заслуговує уваги стаття, де зафіксований механізм туристичного співробітництва та взаємини між його елементами [7, с. 24-29]. У нього включені щорічні зустрічі міністрів з туризму. Їх робочим органом є зустрічі, принаймні, двічі в рік національних туристичних організацій, і допомогу їм надає Секретаріат АСЕАН. Через Генерального секретаря зустрічі міністрів та національних туристичних організацій будуть координувати свою діяльність із зустрічами міністрів економіки АСЕАН і посадових осіб з питань економіки.

На тій же зустрічі міністри ухвалили План дій щодо співпраці АСЕАН в галузі туризму, який носив міжвідомчий характер, що не міг відповідати зростаючій ролі країн АСЕАН у світовому розвитку туризму. У листопаді 2002 р. в Пномпені держави підписали Угоду АСЕАН з туризму. Нова угода містить більш розгорнуту регламентацію не тільки цілей і порядку набрання чинності, внесення змін, врегулювання спорів, але і більш чіткі і конкретні зобов'язання держав. Ці зобов'язання стосуються полегшення внутрішньорегіональних міжнародних подорожей; лібералізацію транспортних послуг; гарантій якісного туризму; безпеки; спільних дій з маркетингу та просування туристичної продукції країн АСЕАН та АСЕАН як місця туристичного призначення; розвитку людських ресурсів та ін. Особливу увагу звертає на себе стаття, де, крім загальних зобов'язань по спрощенню процесу видачі документів на подорож, є інші зобов'язання, характер яких розрізняється залежно від категорії туристів. Щодо туристів з третіх країн – це гармонізація візових формальностей, поліпшення процесу спілкування за допомогою універсальних символів і написів. Що стосується туристів з країн-членів АСЕАН – це поступове поширення на них безвізового порядку; заочнення використання смарт-карт; скорочення туристських податків [7, с. 24-28].

Треба відзначити, що в Декларації з питань безпеки туризму, прийнятій міністрами туризму АСЕАН 24 січня 2003 р., безпека туризму розуміється досить широко, включаючи співробітництво у боротьбі з тероризмом, зміцнення безпеки та ін.

Своєрідний спосіб прийняття зобов'язань по туризму був обраний країнами-членами Азіатсько-тихоокеанського співробітництва (АТЕС). За результатами розгляду Хартії туризму на зустрічі міністрів туризму у 2000 р. була прийнята Сеульська декларація. У ній говориться, що вона «носить дух угоди» та «відображає колективне зобов'язання щодо поліп-

шення економічної, культурної та природного середовища, стану національних економік членів АТЕС допомогою туризму» [1, с. 41]. Сеульська декларація закріпила такі головні цілі економічної політики АТЕС щодо розвитку туризму:

а) усунення перешкод для туристичної діяльності та інвестицій шляхом сприяння професійній підготовці, обміну досвідом, усунення бар'єрів і поступової лібералізації торгівлі туристичними послугами відповідно до ГАТС;

б) збільшення рухливості відвідувачів та попиту на туристичні послуги і товари в регіоні АТЕС шляхом полегшення туристичних формальностей, сприяння регіонального маркетингу, зміцнення безпеки туристів, створення недискримінаційного підходу до обслуговування туристів;

в) засноване на сталим розвитку управління туризмом, сприяння екологічно значимим проектам, розвитку підприємств малого бізнесу, поваги і збереження місцевих культур, культурної і природної спадщини;

г) зростання визнання ролі туризму як засобу соціально-економічного розвитку регіону шляхом гармонізації методології збору статистичної інформації, полегшення обміну туристичною інформацією між країнами, сприяння всебічному аналізу туризму [1, с. 48-51].

Додатком до Сеульської декларації став список індивідуальних і колективних дій, розподілених за стадіями реалізації Хартії, який у 2002 р. був уточнений у відповідній декларації. Таким чином, документ містить складний комплекс зобов'язань як правового, так і політичного характеру.

Економічна, соціальна, культурна спільність країн СНД, а також схожість правових систем дозволяла набагато більш детально врегулювати зобов'язання з розвитку туризму, ніж це було зроблено в Угоді про співробітництво в галузі туризму від 23 грудня 1993 р. Тільки регіональний підхід міг сприяти ефективному вирішенню проблем відбудови зруйнованих туристичних маршрутів, забезпечення безпеки туристів, формування позитивного образу території СНД як місця туристичного призначення та ін. Звичайно, значення Угоди не можна недооцінювати: вперше на багатосторонньому рівні в рамках СНД туризм був визнаний в якості самостійної сфери співпраці. В ньому міжнародні туристичні зв'язки розглядаються як фактор поглиблення дружніх відносин, зміцнення взаєморозуміння між народами, також підкреслюється, що співпраця у сфері туризму спрямована на задоволення духовних потреб громадян, прилучення до культурних цінностей, а з іншого боку на розвиток економічних відносин. За Угодою держави взяли на себе зобов'язання щодо сприяння розвитку рівноправного та взаємовигідного співробітництва, за підтримки ініціатив, спрямованих на ефективне освоєння туристичних ресурсів, за регулярним контактам державних органів для розробки та реалізації загальної стратегії розвитку туризму, з надання допомоги в питаннях співробітництва та членства в міжнародних туристичних організаціях, інформаційного та нормативно-правового забезпечення туризму, обміну досвідом, науковими і навчальними матеріалами, з розвитку туристичних регіонів, що представляють взаємний інтерес [6, с. 39-43].

Аналіз статей дозволяє зробити висновок про те, що в цій угоді були зафіксовані, головним чином, напрями співпраці без вказівки на механізм їх реалізації. Що стосується такого важливого питання, як спрощення туристичних формальностей, учасни-

ки договору вдалися до формулювання, яка ставить під сумнів обов'язковість виконання. Звертає на себе увагу включення зобов'язання щодо зближення нормативно-правових документів з туризму. На той момент туристичне законодавство як таке в країнах було відсутнє, і регулювання здійснювалося актами СРСР відомчого характеру.

Аналіз розглянутих угод про співробітництво в галузі туризму показує, що в основному вони укладаються державами, що мають намір розвивати свій туристичний ринок. Країни зі сформованою туристичною інфраструктурою включають загальні положення про співпрацю в питаннях туризму, як правило, у договори з менш розвиненими країнами.

Показовими в цьому плані є угоди про партнерство і співпрацю, про створення асоціацій та інші договори, укладені ЄС і його членами з третіми державами. Зобов'язання, які закріплюються, розрізняються залежно від цілей укладення того чи іншого договору: з метою здійснення вільної торгівлі, сприяння розвитку, створення умов для вступу третьої держави в ЄС та ін.

Так, Угода ЄС з Росією, називаючи туризм як сферу економічної співпраці, враховує положення ГАТС. До числа напрямків співробітництва увійшли спрощення торгівлі туристичними послугами; взаємодія офіційних туристичних органів; збільшення взаємного обміну інформацією; вивчення можливостей реалізації спільних проектів [2, с. 6-9]. Практично аналогічні напрямки туристичного співробітництва названі в Угодах з Україною і Молдовою 1994 р., з Азербайджаном, Грузією та Узбекистаном 1996 р.

Хоча, наприклад, європейська угода про асоціацію з Естонією в галузі туризму встановлює і ряд загальних зобов'язань. По-перше, держави взяли на себе зобов'язання щодо лібералізації торгівлі послугами в цілому щодо зближення законів у погоджених галузях. При цьому умови співпраці повинні враховувати положення ГАТС, особливо його статтю про економічну інтеграцію. По-друге, будучи сферою економічного співробітництва, туризм підпорядкований дії принципу сталого розвитку, який вимагає враховувати екологічні вимоги з вимогами соціальними. Шляхи розвитку співробітництва в галузі туризму сторони окреслили досить чітко: полегшення туристичної торгівлі; посилення потоку інформації через міжнародні мережі, бази даних та ін.; здійснення регіональних проектів співробітництва; вивчення можливостей для спільних дій; надання туристам доступу до інформаційних систем і систем резервування, забезпечення їх захисту на рівні встановлених стандартів [2, с. 10-11]. Схожа регламентація зобов'язань у сфері туризму міститься в Угоді про асоціацію зі Словенією. В Угоді про асоціацію з Румунією в якості напрямків встановлені технічна допомога з розвитку інфраструктури туризму, гармонізація систем статистики і правил, що регулюють туризм, участь Румунії у відповідних європейських туристичних організаціях.

У зв'язку із закінченням терміну дії IV Ломейської конвенції 23 червня 2000 р. у Котону (Бенін) було підписано нову Угоду про партнерство між країнами Африки, Карибського басейну і Тихого океану (АКТ), з одного боку, та ЄС і його членами, з іншого боку. Цілі співробітництва – скорочення рівня бідності; сталий розвиток; прогресивна інтеграція країн АКТ у світову економіку. Якщо порівнювати цю угоду з Ломейськими конвенціями, то можна побачити, що сам характер зобов'язань держав у га-

лузі туризму практично не змінився. Як і раніше, розвиток туризму розглядається як складова частина спільної стратегії, а саме стратегії розвитку економічного сектору, співробітництво в якому повинно бути спрямоване на підтримку стійкої політики та структурних реформ та інвестицій, необхідних для рівного доступу до економічної діяльності і виробничих ресурсів. У зв'язку з цим держави підтвердили свої зобов'язання з ГАТС. У березні 2001 р. відбулася сесія Об'єднаної парламентської асамблеї ЄС-АКТ, на якій була прийнята резолюція про туризм в контексті контролю Європейського Фонду розвитку. У цьому рішенні держави підтвердили рішучість розвивати співробітництво в туристичному секторі для досягнення цілей Угоди Котону.

Проте не тільки загальні питання міжнародного туристичного співробітництва дістали детальнішу регламентацію на регіональному рівні, більш дієві кроки були зроблені у вирішенні спеціальних питань. Це стосується, зокрема, спрощення туристичних формальностей.

Так, у рамках Ради Сахель-Бенінської Згоди, утвореної в лютому 1976 р., були прийняті три конвенції з питань міжнародного туризму [8, с. 34-47]. Міжнародна конвенція про митні формальності стосовно туристів в країнах-членах Ради Згоди встановила кількісні нормативи і порядок тимчасового безмитного ввезення іноземними туристами предметів особистого користування та особистого споживання, а також умови їх зворотного вивезення, передбачила обов'язкове страхування автотуристів. Міжнародна конвенція Про мисливські формальності стосовно туристів в країнах – членах Ради Згоди регулює туризм з метою полювання і дає поняття великого (не менше 30 днів) і малого (20 днів) полювання, яке здійснюється на підставі ліцензії туристами, що задовольняють певним умовам. Особливо регулюється питання про гідів і передбачаються вимоги до них.

Серед регіональних угод, спрямованих на спрощення туристичних поїздок, часто називають так звані Шенгенські домовленості про поетапне скасування контролю на спільних кордонах. Звичайно, скасування прикордонних формальностей для громадян країн Шенгенської зони і спрощення візових формальностей для громадян третіх країн – не членів ЄС сприяють розширенню туристичних обмінів, однак безпосередньо регулюванню ринку туристичних послуг присвячена лише стаття 21 Шенгенської угоди про стягування податку на додану вартість на туристичні транспортні послуги в країні відправлення.

Чи не єдиним міжнародним договором, що містить уніфіковане регулювання туристичного контракту, є Римська конвенція 1980 р. про право, застосовне до контрактних зобов'язань. Вона встановлює особливості визначення застосовного права з урахуванням того, що туристичний контракт відноситься до категорії споживчих. У зв'язку з цим при наявності низки обставин вибір права, вироблений сторонами, не може позбавити споживача захисту його прав імперативними нормами права країни, в якій вона має постійне місце проживання.

Наступною проблемою, розв'язуваної на регіональному рівні, є стійкий розвиток туризму. Особливої уваги заслуговує досвід співробітництва країн-учасниць Асоціації Карибських держав, які прийняли рішення створити Зону стійкого туризму Карибського регіону. Це рішення стало основою підписання 17 квітня 1999 р. в Санто-Домінго головами туристичних відомств Меморандуму взаєморозуміння щодо заснування Зони сталого туризму. У ньому

була закріплена програма дій, що вимагають негайного виконання, з їх розподілом за 12 стратегіям. Подібно АСЕАН наступним кроком після підписання міжвідомчої угоди стало підписання Конвенції, що засновує Зону стійкого туризму в Карибському регіоні, 12 грудня 2001 р., покликаної замінити Меморандум.

Відповідно до Конвенції, на держави покладаються такі обов'язки: приймати заходи по формуванню Зони; виконувати міжнародні програми і проекти, що стосуються сталого туризму; розвивати і координувати реалізацію стратегій у сфері культури, участі місцевого населення, навколишнього середовища, технологій, інформації, економічної політики, туристичного ринку, освіти, правової бази, транспорту та ін. [8, с. 34-47]. Особливої уваги заслуговує розроблений механізм формування Зони. По-перше, Спеціальним комітетом зі сталого туризму з участю держав розробляються індикатори стійкості. Ці індикатори відображають мінімальні вимоги, що пред'являються до місць туристичного призначення, та надають споживачам середньо- і довгострокові гарантії якості навколишнього середовища. Держави пропонують до включення в Зону місця туристичного призначення, які, на їх думку, відповідають індикаторам стійкості. Додатком до Конвенції стали Правила, що регулюють ідентифікацію, затвердження та класифікацію місць призначення, що складають Зону. Відповідно з ними місця туристичного призначення будуть підрозділятися за ступенем досягнення індикаторів стійкості: від мінімальної до максимальної. Індикатори характеризують різні аспекти і повинні мати кількісні значення. Таким чином, Конвенція стала першим багатостороннім договором, що зафіксував формальні критерії сталого розвитку. Подібна система оцінки місць туристичного призначення прийнята також в Системі інтеграції Центральної Америки.

Якщо країнами, що розвиваються, зобов'язанням в сфері сталого туризму надається всеосяжний характер, то дещо інша картина складається в європейському регіоні. Там ця проблема знаходить закріплення в рішеннях міжнародних міжурядових організацій, і основний акцент робиться на охороні навколишнього середовища. Наприклад, у ЄС при тому, що сталий розвиток туризму розуміється досить широко, пріоритетними цілями щодо його забезпечення, а відповідно напрямками діяльності організації та держав-членів є забезпечення регулярного обміну інформацією щодо впливу туризму на навколишнє середовище; підтримка компаній по поліпшенню розуміння необхідності дбайливого використання туристичних ресурсів; заохочення включення, де можливо, аспекту «туризм і довкілля» в міжнародні договори та ін. У Раді Європи було прийнято чотири рекомендації: спільної політики щодо сталого та екологічно-дружного туристичного розвитку, про політику сталого розвитку туризму в охоронюваних районах, про політику стійкого екологічно-дружного розвитку туризму в прибережних районах, про розвиток професійної підготовки у сфері екологічного менеджменту осіб, зайнятих у туристичному секторі. Хоча ці документи не мають обов'язкової сили, але вони мають досить схожий зміст незалежно від призми, через яку розглядається проблема туризму і навколишнього середовища. В них фіксуються загальні принципи державної політики, а також вимоги до виконання цих принципів національними, регіональними, місцевими властями, а також у рамках міждержавного співробітництва. Під-

хід, який склався в європейському регіоні, дозволяє припустити можливість вироблення та укладення відповідного міжнародного договору.

Особливе місце в системі регіональних міжнародних договорів займають статuti регіональних міжнародних організацій, що займаються питаннями міжнародного туризму, оскільки, з одного боку, вони встановлюють параметри співпраці країн в галузі туризму відповідно до компетенції та структури конкретної міжурядової організації, а з іншого – забезпечують функціонування цього міжнародно-правового суб'єкта. Так, у Договорі Карибського співтовариства від 5 липня 2001 р. міститься стаття «Сталий розвиток туризму». В ній Співтовариство зобов'язується формулювати пропозиції щодо сталого розвитку туризму з урахуванням необхідності досягнення семи цілей: розвиток іміджу регіону як місця туристичного призначення; диверсифікація регіонального туристичного продукту при дотриманні його високої якості; освіта та підготовка постачальників турпослуг; забезпечення взаємозв'язку з іншими секторами економіки; розширення ринкової бази туризму; розвиток інфраструктури на підтримку туризму з урахуванням несучої здатності держав; збереження природних та культурних ресурсів [9, с. 451]. Крім того, Договір Карибського Співтовариства фіксує взаємозв'язок туризму з сільським господарством і морським транспортом.

За Договором Економічного Співтовариства держав Західної Африки від 24 липня 1993 р. держави з метою гармонійного і сталого розвитку туризму взяли зобов'язання щодо поліпшення забезпечення туристичних потреб населення регіону і туристів з третіх країн, усунення всіх дискримінаційних заходів в області туристичних і готельних послуг. Для цього передбачається погоджувати плани і програми туристичного розвитку, законодавство, запровадити систему збору статистичних даних, просувати спільну туристичну продукцію, заохочувати інвестиції, розвивати оптимальне використання людських ресурсів тощо [9, с. 460].

В Договорі про заснування Східно-Африканського співтовариства туризм як сфера співпраці об'єднаний з управлінням живою природою. Держави зобов'язуються розвивати колективний і узгоджений підхід до просування і маркетингу якісного туризму в регіоні, для чого буде узгоджуватися національна туристична політика, буде розроблена регіональна стратегія сприяння туризму. Більш детально, стосовно до інтеграційного характеру об'єднання, але в цілому схоже, врегульовані зобов'язання держав у Договорі Загального ринку Східної і Південної Африки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на даний час міждержавне регіональне туристичне співробітництво має сформовану правову основу. В її формуванні центральне місце належить міжнародним міжурядовим організаціям. У той же час договірне закріплення отримують, головним чином, зобов'язання у сфері туризму країн із слабозвиненою туристичною інфраструктурою. Що стосується спеціальних питань міжнародної туристичної діяльності, зобов'язання носять більш конкретний, ніж на універсальному рівні, характер.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Klarić Z. Geografski aspekti turističke regionalizacije svijeta prema konceptu Svjetske turističke organizacije / Z. Klarić // Hrv. geogr. glasnik. – 2005. – Vol. 67, № 2. – P. 39-65.

2. Review of management and administration in the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) : JIU/REP/2009/1 / prepared by E. Fontaine Ortiz ; UN, Joint Inspection Unit. – Geneva : UN, 2009. – 29 p.
3. Sustainable tourism // UNESCO sources. – 1996. – № 78. – P. 21.
4. The globalization of tourism // UNESCO courier. – 1999. – Vol. 52, № 7/8. – P. 26-27.
5. Багиров Ч.Г. Роль международных организаций в развитии туризма / Ч.Г. Багиров // Вестн. Казан. гос. ун-та культуры и искусств. – 2009. – № 2. – С. 130-133.
6. Гайдукевич Л.М. Развитие международного туризма и обеспечение безопасности туристов / Л.М. Гайдукевич // Журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2005. – № 2. – С. 39-43.
7. Корнеев С.Е. Международно-правовое регулирование туристской деятельности / С.Е. Корнеев, О.Н. Викулова // Туризм: право и экономика. – 2005. – № 3. – С. 24-29.
8. Корнеев С.Е. Некоторые вопросы правового регулирования туристской деятельности в аспектах правового режима Всемирной торговой организации (ВТО) / С.Е. Корнеев // Туризм: право и экономика. – 2005. – № 2. – С. 34-47.
9. Шульга Ч.К. Международные туристские организации / Ч.К. Шульга, А.П. Дурович // Организация туризма : учеб. пособие / А.П. Дурович и [др.] ; под ред. А.П. Дуровича. – Минск, 2005. – С. 447-465.

УДК 519.8

Горбачук В.М.

*кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова
Національної академії наук України*

ЕМПІРИЧНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ОБОРОНИ

Хоча основи безпеки мають ставати глобалізованими, залишається спадок застарілого вузького поняття національної безпеки. Оборона від фізичного завоювання, окупації, вимагання данини завжди буде життєвим національним інтересом для кожної окремої країни. Кордони всіх країн будуть глобальним життєвим інтересом потужних гравців.

Ключові слова: національна безпека, оборона, громадський продукт, рівновага, компроміс, стимули, конфігурація держав, альянс.

Горбачук В.М. ЭМПИРИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИКИ ОБОРОНЫ

Хотя основы безопасности должны становиться глобализованными, остается наследие устаревшего узкого понятия национальной безопасности. Оборона от физического завоевания, оккупации, вымогательства дани всегда будет жизненным национальным интересом для каждой отдельной страны. Границы всех стран будут глобальным жизненным интересом мощных игроков.

Ключевые слова: национальная безопасность, оборона, общественный продукт, равновесие, компромисс, стимулы, конфигурация государств, альянс.

Gorbachuk V.M. EMPIRICAL ISSUES OF DEFENSE ECONOMICS

While the foundations of security have to become globalized, the heritage of old fashioned narrow concept of national security is remained. Defense against physical conquest, occupation, exaction of tribute always will be a vital national interest for each individual country. Borders of all countries will be a global vital interest of powerful players.

Keywords: national security, defense, public product, equilibrium, compromise, incentives, configuration of nations, alliance.

Постановка проблеми полягає в емпіричному аналізі економічного базису найважливішої функції держави – оборони.

Публікації і роботи з економіки оборони (ЕО) здійснювалися завжди, але не всі були відкритими. ЕО як сучасна наука вийшла від надзвичайно практичних проблем збирання та використання людських і матеріальних ресурсів під час Другої світової війни, тобто від воєнного виробництва, дослідження операцій, менеджменту логістики [24]. Виходячи з потреби політики, ЕО була тоді здебільшого нормативною. Основні макроекономічні теми воєнного виробництва й менеджменту матеріалів торкалися, по суті, того, як керувати командною економікою з прийнятною інфляцією, як найефективніше завдавати шкоди економіці противника (військовою силою [41] чи економічним протистоянням, яке ефективно позбавлятиме противника економічної здатності вести війну [21]), як переходити до мирної економіки без дефляції.

Нерозв'язане питання на прикладі України – це те, як протягом відносно короткого проміжку часу втрачається не лише статус третьої в світі військової потуги [4], але й статус економічно розвиненої держави [3].

Ціль роботи – запропонувати новітні економічні поняття і механізми ЕО.

Основні результати виходять з того, що економічні процеси відбуваються в ланці безпеки на принаймні чотирьох рівнях взаємодії:

i) Економічний менеджмент дієвості й ефективності оборони, зокрема координація стратегій, які визначаються всіма засобами воєнної й економічної політики, наявними у сучасної держави.

ii) Національна економіка як джерело ресурсної підтримки безпеки, а також мішень для ослаблення чи покарання противників. Військова потуга є лише одним з багатьох оборонних інструментів, підтримуваних економічною силою. Решта інструментів включає торговельні стратегії, програми допомоги, фінансові важелі, боргове положення, імміграційні регулювання та співвідношення, інші засоби економічної політики всіх видів.

iii) Макроефекти оборони на національні економіки та взаємодії серед національних економік у межах міжнародної системи, зокрема сфера дії оборони на економічні зростання, стабільність і добробут.

iv) Економіка як джерело питань або відповідей про безпеку держав: чи ґрунтуються на економічних факторах загрози безпеці, які висувають одна однієї